

Особливості рекреаційної та фізкультурно-спортивної діяльності дітей та молоді в Україні

О. Ю. Ажиппо, А. С. Бондар

Харківська державна академія фізичної культури, Харків, Україна

Резюме. Раскрыты организационные особенности рекреационных форм занятий детей и молодежи, которые реализуются через системы физического воспитания в учебных заведениях и детско-юношеского спорта во внешкольных заведениях и учреждениях спортивно-оздоровительной направленности. Рекреационные формы физического воспитания разнообразны и просты в применении, они введены в школьную практику с конца XIX в. Ежегодно в среднем 2 300 000 детей в период каникул посещают оздоровительные лагеря. В Украине это 17 300 учреждений. Массовый детско-юношеский спорт решает оздоровительные задачи, способствует расширению двигательной активности, отбору в спорт высших достижений. Кроме того, у нас в стране функционируют 1664 детско-юношеские спортивные школы, которые регулярно посещают 601 993 учащихся, что составляет 10,8 % общего количества детей 6–18 лет.

Ключевые слова: рекреация, учебные заведения, внешкольные заведения, детско-юношеский спорт.

Summary. The organizational features of recreational forms of classes of children and young people are exposed in the article, which will be realized through the system of physical education in educational establishments and through the system of the youth sport in out-of-school establishments and establishments of sporting-health orientation. The recreational forms of physical education are multifaced and simple in application, they are introduced in school practice since XIX century. Annually, on the average, 2 300 000 children over the period of vacations visit health-building camps, their number in a country amounts 17 300 establishments. Mass youth and children sport decides health-building tasks, maintain expansion of motor activity, helps a selection in sport of top-level achievements. In Ukraine there are 1,664 youth and children sports schools which are visited at 601 993 students regularly, that is 10,8 % from the general amount of population of this country aged 6–18.

Key words: recreation, educational establishments, out-of-school establishments, the youth and children sport

Постановка проблеми. Як відомо, фізична рекреація – це активний відпочинок, спрямований на відновлення працездатності та збереження здоров'я людей [1, 4], а здорове суспільство – це запорука процвітання держави. Рекреаційні заняття дітей та молоді відіграють важливу роль у їхньому повсякденному житті, вирішують оздоровчі завдання, підвищують емоційний стан, сприяють організації дозвілля, спілкуванню. Вони прості й зручні у проведенні і залучають багато дітей одночасно, сприяють соціалізації дитини. Першочерговим стратегічним завданням нашої держави повинно стати створення належних умов для залучення якомога більшої кількості дітей та молоді до занять фізичною культурою та спортом і розширення їхньої рухової активності, бо саме від молодого покоління залежить майбутнє нашого суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість оздоровчо-рекреаційних занять

підкреслюють у своїх роботах сучасні вітчизняні вчені Т. Бондар, М. Булатова, М. Дутчак, О. Жданова, Т. Круцевич, Є. Приступа, Т. Ротерс та ін. Це обумовлено необхідністю вдосконалення оздоровчо-виховного процесу, в основі якого лежить свідоме дієве використання дітьми засобів фізичної культури (фізкультурно-оздоровчих заходів, форм фізичної рекреації, фітнес-технології тощо) в усіх закладах освіти школярів (загальноосвітніх та позашкільних) як цілісної системи, в якій у дітей та юнаків формуються та закріплюються цінності фізичної культури та набуваються нові якості. На цьому також акцентують увагу у своїх працях В. Бальсевич, Л. Биховська, М. Візтей, М. Віленський, Л. Лубишева, Л. Матвеев, Ю. Ніколаєв, Т. Ротерс, Т. Скоблікова, В. Столяров, В. Сутула, Б. Шиян та ін.

Зв'язок теми з важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження

виконано згідно з Тематичним планом науково-дослідної роботи Харківської державної академії фізичної культури на 2013–2015 рр. за темою 3.5.29. «Теоретичні та прикладні основи побудови моніторингу фізичної підготовленості та фізичного стану різних груп населення» та 1.5. «Методологічні основи стратегічного розвитку сфери фізичної культури та спорту в регіоні» (номер держреєстрації 0113U004615).

Мета дослідження — виявлення особливостей організації фізичної рекреації дітей та молоді в Україні.

Методи, організація дослідження. У ході дослідження застосовувався комплекс загальнонаукових методів, серед яких — аналіз літературних джерел та документів, методи системного аналізу та математичної обробки даних. У роботі подано результати аналізу основних нормативно-правових актів, що регламентують фізичне виховання, фізкультурно-оздоровчу та спортивну роботу у навчальних закладах різного рівня акредитації, у позашкільних закладах спортивної спрямованості, статистичні звіти органів управління з фізичної культури та спорту, органів управління з фізичного виховання, органів управління освіти і науки, документи планування та звітності фізкультурно-спортивних організацій різної форми власності.

Результати дослідження та їх обговорення. Сучасні форми фізичної рекреації дітей та молоді різноманітні, вони реалізуються впродовж навчального року усіма складовими освіти (Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту» та ін.) [3]:

- у навчальних закладах — через систему фізичного виховання, метою якої є формування певного рівня компетентності учнів та студентів щодо засобів фізичної культури;

- у позашкільних закладах, що забезпечують здорове та змістовне дозвілля дітей, — через такі форми, як спортивне тренування у дитячо-юнацьких спортивних школах, естетичне фізичне виховання (різноманітні спортивні та естрадні танці) у будинках дитячої творчості;

- у центрах дитячого туризму — через туристично-краєзнавчу діяльність.

Перші організовані форми фізичної рекреації почали вводитися у практику навчальних закладів України ще у 60-ті роки XIX ст. з появою перших середніх навчальних закладів — гімназій. Слід зазначити, що фізичне виховання з самого початку було спрямоване на активний відпочинок і збереження здоров'я гімназистів, при цьому уряд, громадськість і керівництво гімназій створювали сприятливі умови для введення у шкільну

практику навчальних закладів широкого кола рекреаційних форм фізичного виховання. Першими формами фізичного виховання, які вводились у шкільну практику, були рухливі перерви (цікаво, що вони мали назву — «рекреації»), а згодом, їм на зміну, прийшов «урок гімнастики», який на початку XX ст. було введено в навчальні програми гімназій як обов'язковий предмет [2].

У сучасній школі збереглися рекреаційні форми фізичного виховання, започатковані ще у XIX ст. [1]. До них можна віднести урок фізичної культури, фізкультхвилинки, фізкультпаузи, рухливі перерви, ігри на свіжому повітрі, прогулянки, екскурсії, фізкультурно-спортивні свята, заняття в спортивних секціях та шкільних спортивних клубах, туристичні походи, виїзди в оздоровчі табори тощо. Усі ці форми фізичного виховання спрямовані на активний відпочинок дітей, зміну їхньої розумової діяльності на фізичну активність, підвищення емоційного стану і роблять навчання різноманітним та цікавим.

До позакласної рекреаційної роботи у навчальних закладах відносяться масова фізкультурно-оздоровча і спортивна робота. Основні завдання позакласної роботи: задоволення потреб школярів у регулярних заняттях з фізичного вдосконалення; можливість проявити свій фізичний потенціал у різного роду змаганнях. Основні форми організації самостійної і фізкультурно-оздоровчої роботи у позашкільний час дітей та молоді: гуртки фізичної культури, заняття у спортивних секціях та спортивних клубах, спортивні змагання, масові фізкультурні заходи за місцем проживання та у місцях масового відпочинку [1, 4].

Важливою рекреаційною формою сьогодення є дитячі заклади оздоровлення та відпочинку (Закон України «Про оздоровлення та відпочинок дітей»; Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про дитячий заклад оздоровлення та відпочинку» та «Про затвердження Порядку проведення державної атестації дитячих закладів оздоровлення та відпочинку і присвоєння їм відповідних категорій», Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту «Про затвердження Державного соціального стандарту оздоровлення та відпочинку дітей») [3]. Такі заклади організовуються на стаціонарній базі цілорічної або сезонної дії (на канікулярний період або частину канікул) і розміщуються у замиській місцевості (або у межах міста, екологічно сприятливих для відпочинку і оздоровлення дітей): дитячі оздоровчі табори, бази, комплекси, центри загального (не санаторного) типу [1].

Прототипом дитячих оздоровчих таборів були «дачі-колонії», які організовувалися на початку ХХ ст. при гімназіях з метою фізичного, розумового, естетичного розвитку учнів, як правило, за межами міста неподалік від водоймищ або лісів. Під час літнього відпочинку на «дачах-колоніях» гімназисти займалися суспільно-корисною працею, розбивали клумби, доглядали за садом, ходили на екскурсії в околицях дачі (у ліс і на поля), збирали гербарії і різні колекції. У непогоду гімназисти грали в шашки і шахи, читали, займалися музикою і співом [2].

Сучасні дитячі заклади оздоровлення та відпочинку є однією з найпотужніших складових освітньої системи щодо формування здоров'я школярів. У нашій країні в літній період функціонує до 17 300 таких закладів, в яких, за даними Міністерства освіти і науки України, щорічно забезпечуються відпочинком 2 300 000 школярів, тобто близько 55 % загальної кількості [3].

Виконання завдань, покладених державою на дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, забезпечується трьома взаємопов'язаними напрямками оздоровчо-виховного процесу (Методичні рекомендації щодо організації оздоровлення дітей та проведення виховної роботи у дитячих закладах оздоровлення і відпочинку — лист МОНМС від 01.06.2010 № 1/9-384) [3]:

- *організація відпочинку* — комплекс спеціальних заходів соціального, виховного, медичного, гігієнічного, спортивного характеру, що гарантують протягом зміни дозвілля дітей, відновлення фізичних і психічних функцій дитячого організму, сприяють розвитку духовності та соціальної активності дітей;

- *організація оздоровлення* — комплекс спеціальних заходів соціального, виховного, медичного, гігієнічного, спортивного характеру, спрямованих на поліпшення та зміцнення фізичного і психологічного стану здоров'я дітей протягом оздоровчої зміни;

- *виховання особистості* — залучення дітей до різних видів діяльності (пізнавальної, трудової, ігрової, художньо-естетичної, фізкультурно-спортивної, екологічної тощо), створення позитивного середовища, що сприяє самоствердженню, самореалізації особистості, розкриттю власних талантів, набуттю життєвого досвіду, руйнуванню негативних стереотипів.

Значну роль у рекреації дітей та підлітків у вільний від навчання час відіграють заняття спортом, бо масовий дитячо-юнацький спорт, з одного боку, виконує такі важливі функції, як зміцнення здоров'я, забезпечення активного способу життя, підвищення рухової активності, з

іншого, — сприяє залученню дітей до занять певним видом спорту для здійснення їх подальшої спортивної спеціалізації та переходу до спорту вищих досягнень.

Сьогодні органами державної влади чимало уваги приділяється розвитку дитячо-юнацького спорту. Так, на виконання соціальних ініціатив Президента України щодо залучення дітей до занять фізичною культурою і спортом 30 вересня 2010 р. Громадська гуманітарна рада при Президентові України прийняла рішення про пріоритетні напрями розвитку фізичного виховання, масового спорту та профілактики захворювань різних верств населення країни засобами фізичної культури і спорту, а Кабінет Міністрів України 31 серпня 2011 р. схвалив Концепцію Загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2012–2016 рр.

У травні 2013 р. Президент України підписав розпорядження про утворення робочої групи з питань розроблення концепції державної підтримки та розвитку фізичної культури і масового спорту в Україні з метою підготовки узгоджених пропозицій щодо утвердження здорового способу життя населення, вдосконалення системи дитячо-юнацьких та спеціалізованих спортивних закладів [10]. На виконання Національного плану дій щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» затверджено Державний соціальний стандарт у сфері фізичної культури і спорту та типові штатні нормативи спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю.

Законом України «Про фізичну культуру і спорт» визначено такі суб'єкти сфери фізичної культури та спорту, які забезпечують дитячо-юнацький спорт: спортивні клуби, дитячо-юнацькі спортивні школи, спеціалізовані навчальні заклади спортивного профілю, школи вищої спортивної майстерності, центри олімпійської підготовки та інші. На сьогодні в Україні функціонує 1664 дитячо-юнацькі спортивні школи, в яких до систематичних занять залучено 601 993 дитини, що становить 10,8 % загальної кількості дітей віком від 6 до 18 років [6].

В українських спортивних школах розвиваються 40 літніх і 12 зимових олімпійських видів спорту. Поряд з цим функціонують відділення з 47 неолімпійських видів спорту, кількість вихованців в яких становить 62 789 осіб, а це на 1093 особи більше ніж у 2012 р. Крім того, щорічно збільшується чисельність дітей, які займаються спортивно-технічними і прикладними

видами спорту – у порівнянні з 2012 р. цей показник збільшився на 116 осіб і складає 1675 дітей та підлітків [6]. Це свідчить про те, що в країні поступово зростає популярність неолімпійських та технічних видів спорту, незважаючи на те, що більшість з цих видів спорту вимагають застосування спеціального обладнання та дорогого технічного забезпечення. Активному розвитку неолімпійських видів спорту у нашій країні сприяють приватні та громадські організації – спортивні клуби, спортивно-оздоровчі комплекси, федерації з видів спорту, а також Товариство сприяння обороні України (ТСОУ) – колишнє ДОСААФ.

Зокрема Федерація картингу України та Автомобільна Федерація України активно підтримують розвиток дитячо-юнацького спорту та щорічно проводять офіційні змагання за участю дітей та юнаків: чемпіонати України, Кубок України, чемпіонати і Кубок ТСОУ та національні змагання з картингу з шосейно-кільцевих перегонів, Трофею «Rotax Max» та ін. [5]. Так, у Регламенті Автомобільної Федерації зазначено, що Територіальний чемпіонат України – Територіальний чемпіонат ТСО України з шосейно-кільцевих перегонів проводиться у вікових групах для дітей у різних класах картів: у групі 6–8 років – «Піонер–Національний–міні»; 9–12 – «Піонер–Національний», «Піонер–Б»; 12–16 – «Популярний–юнаки»; 10–14 – «Кадет»; у старших за 15 років – «Популярний», «ІСА-KF-2», «ФС-KZ-2», «Комет-120».

Всеукраїнські змагання учнівської молоді проводяться згідно з Регламентом організатора – Українського державного центру позашкільної освіти Міністерства освіти і науки України [5].

Підготовку юних картингістів, автомобілістів та механіків ведуть спеціалізовані автошколи та картинг-клуби. Наприклад, у 1999 р. Харківський спортивний автоклуб «Лідер» відкрив Картинг-школу, де спортсменів-початківців готують з 6 років, професійних пілотів – з 16 років та автогонщиків-початківців для участі у змаганнях із шосейно-кільцевих гонок – з 18 років [9]. Крім того, у Харкові функціонує Картинг-клуб «Піонер», де з 2003-го року проводять набір та підготовку у школі картингу; учнів розподіляють на групи: «малюк» 5–12 років, «новачок» 13–45, «спорт для дорослих» від 18 до 45 років [7]. Загалом, у Харківській області на сьогодні зусиллями ТСОУ відкрито 27 організацій з технічних видів спорту: п'ять навчально-спортивних центрів, Харківська об'єднана технічна школа, Ізюмська технічна школа, 12 навчальних

спортивно-технічних центрів, 8 спортивно-технічних клубів [8].

Дедалі популярнішим видом розваги та активного відпочинку серед дітей, підлітків, юнаків та їх батьків стає парашутний та авіаційний спорт, який активно розвивався у Харкові ще з 20-х років ХХ ст. Так, у 1925 р. у Харкові було засновано авіаційно-спортивну організацію для підготовки спортсменів авіаційних видів спорту, спеціалістів для Збройних сил та господарчих потреб України, Харківський аероклуб імені В. С. Гризодубової, який, за підсумками 2011 р., визнано кращим аероклубом ТСОУ. Аероклуб, згідно зі статутом, на аеродромі «Коротич» здійснює такі заходи: ознайомчі польоти на літаках; навчання та проведення стрибків з парашутом; навчання та тренування спортсменів-парашутистів; навчання льотної майстерності людей із досвідом польотів та без досвіду; тренувальні польоти, обробка та вдосконалення майстерності пілотів-спортсменів; організація та проведення спортивних і демонстраційних заходів; популяризація парашутного спорту, гелікоптерного та авіамодельного спорту [11].

Окрім загальновідомих та доступних рекреаційних форм сьогодні в умовах ринкових відносин з'являються нові форми залучення населення до активного відпочинку [2]. Для цього в великих містах та районних центрах будуються комплексні спортивні споруди, рекреаційно-ландшафтні установи, торгівельно-розважальні комплекси, фітнес-центри, спортивні майданчики, боулінг-клуби, більярдні клуби, штучні футбольні поля та споруди зі штучним льодом, заняття в яких набувають все більшої популярності серед людей усіх вікових груп. Як правило, це нові недержавні структури, що надають населенню платні фізкультурно-оздоровчі послуги і здійснюють свою діяльність без державної підтримки, за рахунок власної комерційної та підприємницької діяльності [1]. У Харкові відкрито торгівельно-розважальні комплекси «Дафі», «Караван», «Шато-Лідо», Льодова арена «Харківський лід», Палац спорту «Ювілейний», де створено умови для активного відпочинку і діти разом із батьками, друзями можуть кататися на ковзанах, грати у боулінг та більярд, відпочивати, розважатися. У цих закладах існують гнучкі системи знижок для дітей, особливо під час канікул.

Подальшої популярності серед дітей та молоді набувають урбаністичні, або вуличні, види спорту, такі як воркаут, велотріал, паркур, скейтбординг, катання на роликів ковзанах, фрістайл, заняття на міських майданчиках із тренажерами.

Все частіше проводяться туристські рекреаційні походи, велопогулянки, екскурсії з батьками, відпочинок на канікулах, закордонні поїздки, виїзди на море. Слід пам'ятати, що до будь-якого туристського походу, або навіть до одноденної екскурсії потрібно ретельно готуватися. Важливо врахувати складність походу і його тривалість. Загальна тривалість туристських походів, експедицій, екскурсій дітей не повинна перевищувати: для 1–8 років – 1 день; 9–10 – 2 дні; 11–12 – 3–8 днів; 13–14 – 10–24 дні; 15–17 років – 15–30 днів [4].

Висновки

1. Система рекреаційних форм дітей та молоді у нашій державі почала формуватися з другої половини XIX ст. і на сьогодні являє собою чітку злагоджену систему фізичної рекреації, яка впроваджується у їхнє життя під час навчання та у вільний час, у процесі фізичного та естетичного виховання у навчальних закладах, закладах позашкільної освіти, оздоровлення та відпочинку, та у процесі спортивної підготовки у спеціалізованих фізкультурно-спортивних закладах. Усі форми спрямовані на активний відпочинок дітей та молоді, зміну розумової діяльності на фізичну активність, підвищення їхнього емоційного стану.

2. Великого значення для суспільства сьогодні набуває масовий дитячо-юнацький спорт, який вирішує оздоровчо-рекреаційні завдання та сприяє подальшій орієнтації талановитих дітей на спорт вищих досягнень; з цією метою в Україні прийнято низку нормативно-правових актів, що регламентують та удосконалюють діяльність дитячо-юнацьких спортивних шкіл та фізкультурно-спортивних закладів.

3. У нашій державі функціонують 1664 дитячо-юнацькі спортивні школи, в яких до систематичних занять залучено 601 993 дитини (10,8 % загальної кількості дітей) 6–18 років. У спортивних школах розвиваються 40 літніх і 12 зимових олімпійських видів та 47 неолімпійських видів

спорту (у тому числі спортивно-технічних і прикладних). Кількість дітей та юнаків, які обирають неолімпійські види спорту, щорічно збільшується, що свідчить про зростання їх популярності, чому сприяють приватні та громадські організації, спортивні клуби, спортивно-оздоровчі комплекси, федерації з видів спорту, а також Товариство сприяння обороні України (ТСОУ – колишнє ДОСААФ).

Перспективи подальших розвідок. Детальнішого вивчення потребує питання організації та контролю з боку держави нових популярних серед дітей та молоді таких рекреаційних форм, як урбаністичні – вуличні – види спорту.

Практичні рекомендації. З метою покращення показників залучення дітей та молоді до систематичних рекреаційних занять у регіональних програмах розвитку фізичної культури та спорту необхідно передбачити такі заходи:

- розбудова сучасної спортивної інфраструктури;
- забезпечення широкого залучення дітей та молоді до занять фізичною культурою і спортом шляхом агітації, пропаганди та реклами здорового способу життя (маркетингових заходів);
- створення та гарантування функціонування у навчальних закладах усіх рівнів спортивних клубів учнівської та студентської молоді;
- модернізація матеріально-технічної бази дитячо-юнацьких спортивних шкіл, облаштування їх необхідним спортивним обладнанням та інвентарем;
- збільшення видатків на забезпечення діяльності дитячо-юнацьких спортивних шкіл, особливо на навчально-тренувальну роботу та придбання обладнання та інвентарю;
- реалізація положень Державних соціальних стандартів у сфері фізичної культури і спорту щодо розвитку мережі позашкільних навчальних закладів спортивного профілю.

Літератури

1. *Бондар А. С.* Менеджмент рекреаційно-оздоровчої роботи: [навч. посіб.] / А. С. Бондар. – Х. Стиль-издат, 2010. – 178 с.
2. *Бондар А. С.* Рекреаційні форми фізичного виховання школярів / А. С. Бондар // Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. – Луганськ. – 2010. – № 17 (204). – С. 89–96.
3. *Бондарь Т. С.* Актуальные проблемы физического воспитания подростков в детских учреждениях оздоровления и отдыха / Т.С. Бондарь, Т. Т. Ротерс // Физ. воспитание студентов. – 2012. – № 2. – С. 15–18.
4. *Загальний регламент чемпіонатів, кубка України – чемпіонатів і кубка ТСО України та національних змагань з картингу на 2012 рік / Автомобільна федерація України // офіц. сайт федерації : [Електронний ресурс] режим доступу: <http://fau.ua/docs/>*

References

1. *Bondar A. S.* Management of recreational-health work: [teaching manual] / A. S. Bondar. – Kharkov: Stile-izdat, 2010. – 178 p.
2. *Bondar A. S.* the Recreation forms of pupils physical education / A. S. Bondar // Vesnik of the Lugansk National University of Taras Shevchenko. – Lugansk, 2010. – N 17 (204). – P. 89–96.
3. *Bondar T. S.* Live issues of teenagers physical education in children's establishments of health and rest / T. S. Bondar, T. T. Roters // Physical education of students. – 2012. – N 2. – P. 15–18.
4. *General regulation of Championships cup of Ukraine – championships and cup of TSO of Ukraine and national competitions / Official site of Ukrainian automobile federation: [Electronic resource] the access mode: <http://fau.ua/docs/>*

5. *Звіт* Міністерства України у справах молоді та спорту за 2009, 2012 роки // Офіц. сайт Міністерства України у справах молоді та спорту. – [Електронний ресурс] режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/sport/control/>

6. *Картинг-клуб «Піонер»* // офіц. сайт: [Електронний ресурс] режим доступу : www.pioner-karting.com/

7. *Московский* учебный спортивно-технический центр // офіц. сайт : [Електронний ресурс] режим доступу: <http://www.avtoschool.org.ua/>

8. *Спорт клуб «Лідер»* // офіц. сайт : [Електронний ресурс] режим доступу : www.liader.com.ua/

9. *Фізична* рекреація: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту / [Є. Н. Приступа, О. М. Жданова., М. М. Линець та ін.]; за наук. ред. Є. Приступи. – Львів: ЛДУФК, 2012. – 447 с.

10. *Харківський* аероклуб імені В. С. Гризодубової // Офіц. сайт аероклубу : [Електронний ресурс] режим доступу: <http://www.aeroclub.net.ua/>

5. *Report of Ministry of Ukraine for family, youth and sport for 2009, 2012* // The Official site of Ministry of Ukraine for family, youth and sport: [Electronic resource] the access mode: <http://www.kmu.gov.ua/sport/control/>

6. *Carting-club «Pioneer»* // The Official site: [Electronic resource] the access mode: of www.pioner-karting.com/

7. *Moskow training sport and technical center*// The Official site: [Electronic resource] the access mode: <http://www.avtoschool.org.ua/>

8. *Sports club «Leader»* //The Official sit : [Electronic resource] the access mode : <http://www.liader.com.ua>

9. *Physical recreation* : a train aid for students high instituts of physical educational and sport / E. N. Pristupa, O. M. Zhdanova, M. M. Linets [et al.]; Ed.: E. Pristupa. – Lviv: LSUFK, 2012. – 447 p.

10. *The Kharkov aero club of V. S. Grizodubovoy* // The Official site aero club: [Electronic resource] the access mode: <http://www.aeroclub.net.ua/>

Надійшла 21.11.2013